

Kőrösi Csoma Sándorra vonatkozó ismeretlen adatok a Tudományos Akadémia könyvtárszobájában

Hatvan évig senki se nézte át a Duka-féle hagyatékot

A Tudományos Akadémia könyvtárszobájában egy szerény szekrény hívja fel a belépő figyelmét. A szekrény a nyolcszázas évek stílusában készült, vonalai finomak, hangulata pedig az egy évszázaddal ezelőtti időket idézi fel a nézőben. A szekrényt annakidején, úgy a kilencvenes években Duka Tivadar ajándékozta a Tudományos Akadémiának, mindazzal a történelmi és tudományos értékkel együtt, amelyet ő Indiában tartogatott, őrizgetett, szinte félve rejtegetett a könyvtartóban. Duka Tivadar egyike azoknak az érdekes és kalandos magyar sorsoknak, akiket 1848 idegenbe űzött el. Görgey szárnysegéde volt, fanatikus magyar, aki messze idegenben is sóhajtván gondolt az általa elhagyott, távoli hazájára. És mert Duka Tivadar jó magyar volt, hát szinte természetes, hogy ott, a távoli Indiában, a nagymogulok földjén is azt kereste, hogy mivel szolgálhatja hazáját. *Görgey segédtséget Angliában végezte el az egyetemet, azután beállt az indiai gyarmati szolgálatba, katonarvos lett, vagyonra tett szert, de közben kutatott — Kőrösi-Csoma Sándor után.* Amit Kőrösi-Csoma Sándorról tudunk, azt nagyrészt a negyvennyolcas Dukának köszönhetjük, az ő lelkesedésének, fáradhatatlanságának és nagyszerű kutatómunkájának. Duka Tivadar írta meg Kőrösi-Csoma életrajzát, amely angolul, majd később magyar nyelven is megjelent a Tudományos Akadémia kiadásában.

Az igazság az, hogy *Duka nélkül semmit sem tudnánk Csomáról!* Duka főleg a bengáliai társaság irataiból készített hivatalos másolatok alapján állította össze az életrajzot, de közben más helyeken is kutatott, magánosoknál és Kalkuttában a főtörvényszéken is. Töle tudjuk, hogy itt, a főtörvényszék épületében értékes iratokat talált Csomától 1854-ben, de akkor nem volt ideje áttekinteni ezeket az iratokat és amikor egy-két évvel később visszatért Kalkuttába, ezeket a Csoma-relikviákat nem találta meg: gondatlan kezek megsemmisítették! Mi lehetett az iratok között, milyen fontos feljegyzések, azt természetesen még sejtteni sem lehet. Mindenesetre az tény, hogy fontosak voltak, hiszen Csoma mást se írt le, mint aminek komoly és felelősségteljes értelme volt. Nos, ahogy elnézzük ezt a szekrényt itt a Tudományos Akadémián:

Duka Tivadarra kell gondolni, Görgey szárnysegédjére, a bengáliai hadsereg későbbi orvosa és rajongott bálványára, Kőrösi-Csoma Sándorra. Amit annak idején Duka Tivadar a Tudományos Akadémiára hagyott, azok elvitathatatlanul nagy értéket képviselnek a magyar tudomány számára. Ahogy belenéz az ember a szekrénybe, láthatja mindazt az értéket, amelyet Duka Tivadar hagyott az utókorra. Könyvek vannak itt, a vándor székelyé, a tibeti nyelv kutatójaé, Kőrösi-Csoma Sándoré voltak. Azután itt van az a kéziratgyűjtemény is, amelynek nagyrészt Duka csináltatta meg, a bengáliai társaság iratárában elfekvő eredetük után. A kéziratgyűjteményt levelek egészítik ki, amelyeket Duka Tivadar írt és azok a válasziratok, amelyeket ő kapott a magyar tudomány akkori képviselőitől, hivatalos helyekről és Csoma falujából, Csomakőrösről.

Mit rejtegetett a szekrény?

Nem vitás, hogy Duka Tivadar hagyatéka nagy értéket jelentett számunkra. Mégis megtörtént az a különös eset, hogy ez a hagyaték, amelyben ott fekszenek mindazok a munkák, amelyek Kőrösi-Csoma Sándorra vonatkoznak és amelyek töle erednek, mindez a gyűjtemény úgy pihent itt évtizedeken keresztül, hogy azokhoz jóformán senki sem nyúlt hozzá! Mert tudomásunk szerint a Duka hagyatékot mindmostanáig nem katalogizálták, nem dolgozták fel, nem akadt senki, aki arra gondolt

volna a Tudományos Akadémia falai között, hogy ha másként nem, legalább tudományos illendőségből mégis csak meg kellene nézni, mit rejtegetnek azok a papírosok, amelyek úgy egy fél évszázaddal ezelőtt Indiából ide kerültek a Tudományos Akadémia falai közé! Abból végeredményben nem lehetett mégse kiindulni, hogy Duka megírta az életrajzot, tehát nyilván mindent felhasználhat az irásokból, feljegyzésekből, nyomtatásban megjelent munkákból, amelyeket összeszedett. Előfordulhatott olyan eset, — mint ahogyan elő is fordult, — hogy *Duka Tivadar, az indiai magyar orvos mégse írt meg mindent, ami Csomával kapcsolatban tudomására jutott.* Szinte különös patópáli közömböség volt az, hogy évtizedeken keresztül lehetett a Tudományos Akadémián egy gyűjtemény, amelyhez nem nyúltak hozzá, amelybe legfeljebb csak belenéztek, de nem dolgozták fel, nem vették sorrendbe, a katalógus alaposágának törvényei szerint mindazokat, amik ott rejtőztek és rejtőznek a Duka-féle szekrény porosodó polcain. Különös még azért is, mert úgy egy-két esztendővel ezelőtt egy nagyon neves, európai hírű tudósunk írt Csomáról életrajzot, de csak a Duka-féle könyvet vette alapul, a hagyatékhoz ő se nyúlt, nem nézte át, nem forgatta át lapjait.

Ahogy elnézzük ezt a szekrényt, amelyet

érdeklődő kezek oly különös módon sehogy sem akartak kinyitni, *Baktay Ervin dr.* most megjelent könyvét, a „*Háromszéktől a Himalájáig*” című művet keil idéznünk. Ez a könyv megkapó érdekességgel és meg-rázó erővel tárja fel mindazt, ami Kőrösi-Csoma Sándorra vonatkozik, életére, kutatásaira, egy olyan kitűnő magyar író tollán keresztül, aki személyes élmények alapján írhatta meg ezt a munkát. Tudjuk, hogy Baktay Ervin évekkel ezelőtt bejárta Nyugat-Tibetet, közvetlenül azzal a céllal, hogy felkutatja mindazokat a helyeket, ahol annakidején immár egy évszázaddal ezelőtt járt és élt a nagy magyar vándor. Baktay Ervin volt az első magyar, — mert hiszen Duka se jutott el erre a területre, — aki elmondhatja, hogy látta Zangla és Phuktal lámakolostorait, *Csoma Lakádhi menhelyeit, ahol emberfeletti nélkülözések között készítette el azt a bizonyos tibeti szótárt,* amellyel szinte akaratan kívül a brit gyarmatosítók dicsőségét szolgálta. És Baktay Ervin volt az első magyar, aki a Zodsi-La hágótól kezdve, Lehen keresztül eljutott a nyugattibeti lámakolostorokig, ugyanúgy ő volt az első, mint azt a könyvből látjuk, aki hozzányúlt a Duka-féle hagyatékhoz és talált ott olyan érdekes, Csoma életére, sorsára vonatkozó megkapó részleteket, amelyeknek mindeideig — nem szabad lett volna rejtve maradni!

Moorcroft igazi szerepe a tibeti szótár körül

Annyit az iskolában is tanítanak nálunk, hogy Kőrösi-Csoma Sándort azért tisztelik az angolok, azért van neki már régésregezen szobra a kalkuttai bengáliai társaság óriási palotájának előcsarnokában, mert ő tárta fel a tibeti nyelv rejtelmét, sőt ő volt az első fehér ember, aki komoly tudományos alaposággal a buddhizmust ismertette. Hogy azonban a szótár körül milyen különös dolgok történtek, azt mindmáig nem ismertette senki, mert ezek az új, vagyis inkább: mindeztől tudomásul nem vett adatok itt pihentek nálunk a Tudományos Akadémia falai között. A Duka-féle életrajzban homályos foltok vannak ott, ahol a bengáliai magyar orvos Moorcroft angol utazó és Kőrösi-Csoma Sándor kapcsolatáról, továbbá pedig a tibeti szótár elkészítéséről ír. Hogy mi volt ennek az oka, az csak most derült ki és az eset nagyon érdekes, már csak kortörténeti szempontból is, méginkább pedig a Csoma-kutatás eddigi eredményei miatt. Moorcroft angol utazó volt az, aki a Ladákhól visszatérő Csomával összetalálkozott és ő volt az, aki a székely vándornak azt a tanácsot adta, hogy *fordítsa figyelmét a tibeti nyelvre* és dolgozza fel az angolok részére ezt a szá-

mukra ismeretlen nyelvterületet. Moorcroft szabályos megállapodást kötött Csomával, sőt írásba foglalták, hogy Csoma megtanulja a tibeti nyelvet, elkészíti a szótárt és a nyelvtant és ezért *kap a britindiai kormány nevében havi ötven rupia javadalmazást.* Így látszólag Moorcroft abban a színben tűnhet fel, hogy kimondottan tudományos partfogója volt Csomának, sőt Duka könyvéből is ezt állapíthatjuk meg. Azonban nem egészen így van, mert Moorcroft nem egyszerű utazó volt, hanem politikai megbízott, ami a ladákh királyok krónikájából derül ki és ezt Francke, volt ladákh protestáns hittérítő dolgozta fel Tibetről írt munkájában. Moorcroft azt a tanácsot adta a ladákh királynak, hogy *fogadja el a brit védnökséget és egyezzen abba bele, hogy az angolok Nyugat-Tibet fővárosában, Lehben erődöt és katonai állomást létesítsenek.* Ladákh, a független állam látta, hogy Indiában mi történik és a politikai szövetség indítványát elutasította, de éppen ezért tartotta Moorcroft mindennél fontosabbnak azt, hogy a jövőre nézve meglegyen a nélkülözhetetlen segéd-eszköz, a Tibet felé irányuló britindiai politika részére: a nyelvtan és a szótár.

Az angol Hunter leleplezi britindiai honfitársait

Igy került tulajdonképpen Csoma akaratlanul és öntudatlanul a britek politikai szolgálatába. Az már megint ismert része Kőrösi-Csoma Sándor Dukától leírt életrajzának, hogyan élt ő a zanglai és később a phuktali kolostorokban, hogyan készítette itt Szkander bég (Sándor úr), a nagytudású Szangje Puntzog láma segítségével a tibeti szótárt. Duka feljegyzéseiben a homály ott kezdődik, amikor 1826 késő őszen Csoma visszatért Szabáthuba és itt az a meglepetés fogadta, hogy szerény havi illetményét nem utalták ki tovább! Mindössze egy mondat van Duka könyvében, idézve Csoma leveléből, amely így hangzik: *„A bizonytalanság és a tétovázás az érző szívnek mindennél kegyetlenebb.”* Mi történhetett Csomával és miért nem folyósították neki az éhenhaláshoz is szinte kevés ötven rupiát, az mindmostanáig rejtély maradt! Rejtély, amelyre már évtizedekkel ezelőtt meg lehetett volna találni a feleletet, ha valaki átnézte volna a Duka-féle hagyatékot. Meg lehetett volna találni a feleletet arra, hogy a *britindiai hivatalos angol körök példátlanul hitvány módon viselkedtek Csomával szemben,* aki önfeláldozó munkával és neveltséges javadalmazásért szolgálta az ő érdeküket.

A Tudományos Akadémia könyvtárának ebben a szerény szekrényében pihentek azok az adatok, amelyek angol forrásból származnak és fényt derítenek a nagy titokra, a szabathui rejtélyre. Dukának a Tudományos Akadémiára hagyott gyűjteményében *Sir William W. Hunternek, a jeles angol nyelvésznek és történetírónak azok a munkái, amelyek Csoma életére vonatkoznak.* Hunter Indiában szolgált, a polgári közigazgatás tisztviselője volt és teljesen függetlenül Dukától nagy érdeklődés-

nyelvtan! Ezért ejtették el Csomát és hagyták őt pénz nélkül, mindenféle kilátás nélkül messze idegenben, Szabáthuban.

A fordulat — mint azt Hunter feljegyzéseiből most már a magyar közvélemény is megtudhatja — rövidesen bekövetkezett, de nem Indiában, hanem Európában. *Klaproth professzor, a párisi egyetem neves orientalista a szirámpuri szótárt éles cikkben kritizálta és rámutatott arra, hogy milyen haszontalan, teljesen értéktelen tákolmányra hivatkoznak az angolok Indiában, mint tudományos eredményre.* És rövidesen az egész tudományos világ az ázsiai társaságon és a keletindiai társaságon nevetett! És ekkor Amherst lord fő-kormányzó, aki éppen Szabáthuban időzött, bemutatták a szerény, kopott magyar tudóst, az egyetlen embert, aki az indiai brit kormány és hivatalos körök hitelét megmentette. Hunter mindezt nyíltan feltárta munkájában és csak az a csodálatos, hogy közel hatvan év alatt senki sem vette észre ezeket az értékes adatokat, amelyek elsősorban arra vetítenek fényt, hogy a tibeti nyelvtannal és szótárral az angoloknak kimondottan politikai céljuk volt és Csomát abban a pillanatban elejtették, amikor felbukkant a láthatáron a dilettáns munka, a Szirámpuri szótár. *1834-ben jelent meg az első Tibeti Szótár és Nyelvtan — ez a címe Csoma munkájának, amelyet a tudományos világ osztatlan elismeréssel fogadott és Klaproth professzor is elismerő szavakkal köszönte meg a neki küldött példányt.* Az indiai angolok büszkén teheték kirakatba az eredményt, amelyet részükre a tibeti magányban, nyomorúságban és pizokban a „szegény árva magyar” vívott ki. Hunter megjegyezte: *„a brit nemzetnek kötelessége, hogy nagy becsben tartsa Csoma emlékét.”*

Többek között ezeket rejtegette immár egy félévszázad óta a Tudományos Akadémia könyvtárszobájában néhai jó Duka Tivadar hagyatéka: a könyvszekrény és az iratok sokasága. (D. A.)